

Meningen en feiten in het WRR-rapport *Identificatie met Nederland*¹

*Ruud Koopmans**

De kern van het rapport *Identificatie met Nederland* van de WRR is de bewering dat meervoudige identiteiten niet inherent problematisch zijn, maar dat pas worden 'zodra anderen van je verwachten dat je een duidelijk afgebakende identiteit bezit' (WRR, 2007, p. 32). Onmiddellijk daarop volgt (niet alleen in de geciteerde passage, maar als een rode draad door het hele rapport): 'Met andere woorden, de nadruk op de Nederlandse nationale identiteit en de schijnbare on-onderhandelbaarheid daarvan, kan tot gevolg hebben dat mensen zich zodanig voor het blok gezet voelen dat de mogelijkheden voor identificatie eerder af- dan toenemen' (WRR, 2007, p. 32-33).

In dit voor het rapport typische fragment worden verschillende zaken onder het tapijt geveegd. Ten eerste wordt gesteld dat als er een probleem met meervoudige identiteiten is, dit komt door anderen, die die meervoudigheid niet willen accepteren. Dat is een miskenning van het feit dat identiteiten, omdat ze verbonden zijn met emoties, sociale banden en loyaliteiten, wel degelijk met elkaar kunnen botsen, ook als niemand zich ermee bemoeit. Identiteiten zijn niet altijd en in alle omstandigheden complementair, net zo min als ze altijd en overal *zero-sum* zijn. Iedereen met een meervoudige identiteit – dus eenieder van ons – weet dat uit ervaring; het leven zou verdomd makkelijk zijn als het niet zo was. Het is niet overtuigend dat het rapport doet alsof wanneer niemand zich ermee zou bemoeien er duizend bloemen zouden bloeien.

Wanneer anderen een probleem van meervoudige identiteiten maken, wijst het rapport met de vinger naar slechts één schuldige: het boze Nederlandse publieke debat en de Nederlandse inburgeringseisen, die migranten tot een eenduidige keuze voor Nederland zouden willen dwingen. Dit beeld is schromelijk overdreven. Er is bij mijn weten nog steeds geen land in Europa (misschien met uitzondering van Zweden) waar een zo groot deel van de migrantenbevolking staatsburger is (zo heeft bijvoorbeeld 70% van degenen met een Turkse afkomst de Nederlandse nationaliteit) en onze naturalisatiecijfers zijn nog altijd bovengemiddeld vergeleken met andere Europese landen. Daarbij staat Nederland bovendien vrijwel altijd het behoud van de oorspron-

kelijke nationaliteit toe. De opmerkingen in het rapport over de nadelige gevolgen van de Nederlandse wetgeving die ‘in principe’ de opgave van de oorspronkelijke nationaliteit verlangt, zijn daarom niet op hun plaats, want in de praktijk stelt dit principe nauwelijks iets voor. De bewering dat de teruggang van het aantal naturalisaties in vergelijking met midden jaren negentig aan de afstandseis te wijten is, is een slag in de lucht, en is gezien de geschetste naturalisatiepraktijk hoogst implausibel (veel plausibeler is de verklaring dat het aantal mogelijke naturalisatiekandidaten dat Nederlander wil en kan worden na de massale naturalisatiegolf van de jaren negentig gewoon kleiner is geworden). Ik zeg dit overigens als voorstander van het laten vallen van de afstandseis. Niet omdat die eis per se nadelig zou zijn voor de integratie, maar omdat het een niet-handhaafbare eis is waarop altijd vele legitieme uitzonderingen zullen blijven bestaan. Uit het oogpunt van rechtsgelijkheid is het dus beter om het aan eenieder toe te staan. Dat mensen met dubbele nationaliteiten beter zouden integreren, is echter een argument waarvoor het rapport geen empirisch bewijs overlegt.

Ook de bewering in het rapport als zou Nederland een eenduidige keuze voor Nederland en in het verlengde daarvan een vergaande aanpassing aan de Nederlandse cultuur en gewoonten verlangen, is empirisch onjuist. Heeft het rapport de Nederlandse omgang met (orthodox-)islamitische kledij en gebruiken misschien vergeleken met die in andere landen? Dan zou zijn opgevallen dat Nederland hierin juist zeer tegemoetkomend is. Leg de uitspraken van de commissie Gelijke Behandeling en Nederlandse rechters maar eens naast de jurisprudentie van onze Europese bureaus. Waar wij in Nederland de laatste tijd over discussiëren – boerka’s, handen schudden en dergelijke – is inderdaad in andere landen geen onderwerp van debat. Niet omdat er daar zo tolerant mee omgegaan wordt, maar omdat niemand er nog op het vermetele idee gekomen is met een boerka het recht op een bijstandsuitkering af te dwingen, of als werknemer te weigeren vrouwelijke klanten de hand te schudden (om dan vervolgens van de Nederlandse rechter dan wel de CGB in het gelijk te worden gesteld). In plaats daarvan heeft men het in de meeste buurlanden over zaken die in Nederland al lang en breed gemeengoed zijn (hoofddoekjes bijvoorbeeld of het recht van moslims op eigen scholen of eigen godsdienstonderwijs).

Er wordt kortom een karikatuur geschetst van de Nederlandse omgang met culturele verschillen en afwijkende identiteiten. Waar de rol van de Nederlandse politiek en media in het problematiseren van meervoudige identiteiten dik wordt aangezet, wordt er niet gerept over het feit dat sommige van die identiteiten zelf extreem intolerant zijn ten opzichte van meervoudigheid en een soms totalitaire aanspraak maken op identitaire eenduidigheid. Het is zeker waar dat iemand die zich Nederlander én Turk, of Nederlander én moslim voelt, het niet altijd gemakkelijk heeft. Maar hoeveel moeilijker heeft de Turk of Marokkaan het die verkiest als ongelovige of erger nog als bekeerd christen door het leven te gaan, de Turk die zich openlijk schaamt voor de Armeense genocide, of de islamitische homo, of de moslima die haar recht op seksuele zelfbeschikking opeist, of erger nog: die met mannen verkeert die geen moslim zijn. Onder deze ‘mengelmensen’ zoals het rapport mensen met meervoudige identiteiten noemt, zijn er helaas veel die hun mengelbestaan alleen in

het verborgene kunnen leven, en sommige die het niet meer kunnen naver-tellen. Waar zou de grootste barrière liggen voor ‘mengelhuwelijken’ tussen Turkse, Marokkaanse en autochtone Nederlanders? Bij mijn weten staan Turkse en Marokkaanse Nederlanders niet te trappelen om dat soort relaties aan te gaan. Zelfs in Nederland geboren leden van die groepen zijn voor velen blijkbaar te vernederlandst, getuige het feit dat de grote meerderheid, ook van de tweede generatie, de huwelijkspartner uit het herkomstland van de ouders haalt. Het is bij het pleidooi voor de mengelmens dus maar een kwestie van wie je wel als zodanig thematiseert en wie niet. Het rapport maakt op dat punt een duidelijke keuze, waarbij de spanning tussen de Nederlandse en andere identiteiten wel in beeld komt, maar over de minstens zo grote barrières voor het vrijelijk kiezen van een meervoudige identiteit binnen met name de moslim-groeperingen niet gerept wordt. Die keuze lijkt me niet door wetenschappelijke maar door politieke motieven te zijn ingegeven.

Wanneer het rapport exclusieve tendensen aan de kant van minderheids-culturen aanspreekt, dan worden ze steevast louter als een reactie gezien op de Nederlandse politiek en media die de moslims in de orthodoxe of radicale hoek drijven. Het is nog een van die van bewijs gespeende beweringen waarvan er in het rapport te veel zitten. Ik weet wel dat dat vaak gezegd wordt, niet in de laatste plaats door die orthodoxen en radicalen zelf, maar dat maakt het nog niet waar. Een voorbeeld is het in het Nederlandse debat veelvuldig herhaalde idee dat moslims tegenwoordig vaker een hoofddoek dragen als reactie op de negatieve beeldvorming over moslims. Het wachten is nog steeds op enige onderbouwing van dit geloofsartikel. Als de redenering klopt, zou het in elk geval zo moeten zijn dat er in landen als Frankrijk en Duitsland waar aanmerkelijk minder tegemoetgekomen wordt aan culturele verlangens van moslims, een nog sterkere van-de-weeromstuit orthodoxie te vinden zou moeten zijn in de vorm van hoofddoek- en niqaabdraagsters, handenweigeraars, homo-van-flat-afgooi-imams en dergelijke. En dat lijkt mij niet het geval. Het enige land in Europa dat wat dit betreft op Nederland lijkt, is het Verenigd Koninkrijk; juist ook een land dat vergelijkenderwijs tegemoetkomt aan culturele wensen van minderheden. Daar weigeren moslimtaxichauffeurs blindengeleidehonden die haram zouden zijn, terwijl je in het Berlijnse Kreuzberg regelmatig moslimfamilies een ommetje ziet maken met hun trouwe viervoeter.

Een typerende constructie in het rapport is de delegatie van de Nederlandse identiteit naar het domein van de secundaire identificatie en de classificatie van de etnische en religieuze identiteiten van migranten als ‘primaire’, meer robuust en moeilijker veranderbaar (‘dat wat er het eerste is’, p. 48): ‘In het kader van de zoektocht naar nationale identiteit is het dus van belang te beseffen dat secundaire identificatie altijd volgt op een proces van primaire identificatie dat zich reeds voltrokken heeft’ [...] ‘Het Nederlandse beleid is er steeds meer op gericht om de primaire identificatie naar de achtergrond te dringen’ (p. 49). Mij lijkt daarentegen dat het beleid erop gericht is van de Nederlandse identiteit de primaire identiteit te maken, wat me zeker in het geval van de tweede en verdere generaties een verdedigbaar streven lijkt.

De nadruk op de band met het land van oorsprong als ‘primaire’ is namelijk hoogstens houdbaar voor de eerste generatie. Waarom gaat het rapport er

(impliciet) van uit dat dit onverkort ook geldt voor de in Nederland opgegroeide of zelfs geboren generaties? Waarom zou voor de tweede generatie de Nederlandse identiteit secundair moeten zijn? Waarom zouden de *footprints*, zoals het rapport de primaire identificatie ook noemt, van in Nederland geboren en getogen kinderen niet in het land liggen waar ze hun eerste stapjes hebben gezet? Het rapport lijkt het als een onvermijdelijk natuurgegeven te beschouwen dat veel van die kinderen (met name die van Marokkaanse en Turkse afkomst, zoals o.a. in het rapport geciteerde cijfers laten zien, bijv. p. 179) zich in eerste instantie met het land van herkomst van hun (groot)ouders identificeren. Is het echt geen probleem en normaal dat die jongeren met hun hart meer voor Marokko en Turkije voelen dan voor Nederland? Hebben Marokkaanse voetballers die voor Oranje spelen verkeerd begrepen waar hun primaire identificatie ligt? Hoe het tot integratie in, en identificatie met Nederland zou moeten bijdragen als de samenleving zich er al bij voorbaat neerlegt dat identificatie met Nederland de tweede viool speelt, is een raadsel.

Het rapport beweert ook van alles over het publieke debat. Dat zou lange tijd gekenmerkt zijn door ‘zakelijke en wetenschappelijke taal’ (p. 85). Met andere woorden, toen het publieke en wetenschappelijke debat nog ongeveer dat bepleitte wat dit rapport nu bepleit, verdiende het het etiket ‘zakelijk en wetenschappelijk’. Nu (voor een deel) andere opinies geventileerd worden, is het debat onzakelijk en onwetenschappelijk: ‘nuanceringen en (wetenschappelijke) onderbouwingen [blijven] vaak achterwege’. Ik denk dat het toen en nu vaak tegenviel met de onderbouwing (zie ook dit rapport zelf), en de verdachtmaking van alles wat zweemde naar kritiek op het multiculturele beleid die lange tijd opgeld deed, was ook niet bepaald zakelijk. Het is storend dat het rapport dit soort zaken met stelligheid beweert zonder daarvoor een empirische onderbouwing te leveren. De impressionistische kwalitatieve voorstudie over het publieke debat die het hoofdrapport begeleidt, levert die onderbouwing evenmin.

Ten slotte zwalkt het rapport tussen drie verwijten aan degenen die het belang van een Nederlandse identiteit en gemeenschappelijke fundamentele waarden benadrukken: 1) dat niet duidelijk is wat die identiteit uitmaakt, 2) dat ‘onder de vlag van fundamentele waarden [...] onderwerpen als gelijkheid van man en vrouw, gelijkheid van homoseksuelen, verhouding tussen religieuze vrijheid en vrijheid van meningsuiting en problemen als eerwraak en vrouwenbesnijdenis’ (p. 96) steeds meer besproken werden; en 3) dat hier ‘bovenal rechtstatelijke waarden en vrijheden die voor alle westerse landen gelden’ bedoeld worden (p. 99). Je kunt het blijkbaar nooit goed doen, of je blijft te vaag, als je concreet wordt, is dat blijkbaar niet legitiem, en kennelijk is het ook een probleem als fundamentele waarden voor meer landen dan alleen Nederland gelden. Is dat niet wat hen fundamenteel, wellicht zelfs universeel maakt?

Al met al leunt dit WRR-rapport te sterk op niet of slecht onderbouwde feitelijke en causale beweringen. Veeleer is het een normatieve interventie in het publieke debat. Op dat vlak heeft het rapport beslist ook zinnige dingen te zeggen – bijvoorbeeld het pleidooi voor tegengaan van segregatie in het onderwijs en het afschaffen van het begrip allochtoon. Een *Wetenschappelijke*

Raad voor het Regeringsbeleid brengt echter zijn eigen legitimiteit in gevaar als hij persoonlijke meningen als wetenschappelijke feiten verkondigt, ongeacht of we die meningen nu kunnen delen of niet.

Noten

* Ruud Koopmans is directeur van de onderzoeksgroep 'Migratie, Integratie en Transnationalisering' van het Wissenschaftszentrum in Berlijn (WZB).

1 Een iets kortere versie van dit artikel verscheen in *NRC Handelsblad* van 26 september 2007. Het artikel komt vrijwel letterlijk overeen met de schriftelijke reactie op een late ontwerpversie van het WRR-rapport, die ik de WRR op 28 juni 2007 heb doen toekomen. Het is aardig van de WRR dat hij mij bedankt voor mijn commentaar. Na lezing van het eindrapport moest ik echter constateren dat met de hoofdpunten van mijn kritiek hoegenaamd niets gedaan was. Ik kon mijn eerdere reactie daardoor eenvoudig tot een opiniestuk bewerken. De verbazing van WRR-zijde over de aard en richting van de reacties die het rapport opriep, deed in mijn ogen daarom nogal gespeeld aan, want men had er in mijn geval al maanden eerder kennis van genomen.